

Історичний нарис = Historical essay = Исторический очерк

Ukr Neurosurg J. 2020;26(4):69-72
doi: 10.25305/unj.212209

До 90-річчя від дня народження професора Олега Олександровича Лапоногова

Цимбалюк В.І.¹, Костюк К.Р.²

¹ Відділ відновлювальної та функціональної нейрохірургії, Інститут нейрохірургії ім. акад. А.П. Ромоданова НАМН України, Київ, Україна

² Відділення функціональної нейрохірургії та нейромоделювання, Інститут нейрохірургії ім. акад. А.П. Ромоданова НАМН України, Київ, Україна

Надійшла до редакції 16.09.2020
Прийнята до публікації 15.10.2020

Адреса для листування:

Костюк Костянтин Романович,
Відділення функціональної
нейрохірургії та нейромоделювання,
Інститут нейрохірургії ім. акад.
А.П. Ромоданова, вул. Платона
Майбороди, 32, Київ, 04050,
Україна, e-mail: kostiuk.neuro@gmail.com

Стаття присвячена засновнику функціональної нейрохірургії в Україні – професорові О.О. Лапоногову, якому у вересні 2020 року виповнилося би 90 років. Після закінчення з відзнакою Київського медичного інституту в 1954 році Олег Олександрович почав працювати в Київському НДІ нейрохірургії. Наприкінці 1950-х років пройшов стажування зі стереотаксичної нейрохірургії в Інституті нейрохірургії імені М.Н. Бурденка в Москві під керівництвом професора Е.І. Канделя. Після повернення в Київ Олег Олександрович впровадив стереотаксичні операції при лікуванні хвороби Паркінсона, тремору, торсійної дистонії, інших рухових розладів, а також розробив концепцію хірургічного лікування епілепсії.

Разом з інженером А.Н. Сікорським створив стереотаксичний апарат, який поєднав переваги загальноновизначених на той час іноземних стереотаксичних систем. За розробку цього приладу отримав Золоту медаль на Міжнародній виставці техніки в Лейпцизі в 1972 році.

Завдяки ентузіазму Олега Олександровича в 1974 році в Київському НДІ нейрохірургії було створено одне з перших в Європі відділень функціональної нейрохірургії, яке він очолював упродовж 35 років. Протягом багатьох років професор О.О. Лапоногов вивчав особливості розвитку і перебігу епілепсії, хвороби Паркінсона, торсійної дистонії та інших рухових розладів, впроваджував нові технології діагностики та хірургічного лікування цих захворювань.

Професор О.О. Лапоногов залишив багатий та цінний спадок і ввійшов в історію Інституту нейрохірургії та української нейрохірургії як піонер і засновник нового напрямку – функціональної та стереотаксичної нейрохірургії.

Ключові слова: Лапоногов Олег Олександрович

To the 90th anniversary of the birth of Professor Oleg O. Laponogov

Vitaliy I. Tsymbaliuk¹, Kostiantyn R. Kostyuk²

¹ Department of Reconstructive and Functional Neurosurgery, Romodanov Neurosurgery Institute, Kyiv, Ukraine

² Department of Functional Neurosurgery and Neuromodulation, Romodanov Neurosurgery Institute, Kyiv, Ukraine

Received: 16 September 2020
Accepted: 15 October 2020

Address for correspondence:

Kostiuk Kostiantyn R., Department
of Functional Neurosurgery and
Neuromodulation, Romodanov
Neurosurgery Institute, 32 Platona
Mayborody st., Kyiv, 04050, Ukraine,
e-mail: kostiuk.neuro@gmail.com

The paper is dedicated to the founder of functional neurosurgery in Ukraine — Professor O.A. Laponogov, who would have turned 90 in September 2020. After graduating with honours from Kyiv Medical Institute in 1954, O.A. Laponogov began working at the Kyiv Research Institute of Neurosurgery. In the late 1950s, O.A. Laponogov completed an internship in stereotaxic neurosurgery at M.N. Burdenko Institute of Neurosurgery in Moscow under Professor E.I. Kandel. Upon returning to Kyiv, he introduced stereotaxic operations in the treatment of Parkinson's disease, tremor, torsion dystonia, and other movement disorders, and also developed a concept for the surgical treatment of epilepsy.

Together with engineer A.N. Sikorsky, O.A. Laponogov developed a stereotaxic apparatus of his own design, which combined the advantages of the foreign stereotaxic systems. For the development of this device, he received the Gold Medal at the International Exhibition of Technology in Leipzig in 1972.

Thanks to the enthusiasm of Professor O.A. Laponogov, in 1974 at the Kyiv Research Institute of Neurosurgery, one of the first departments of functional neurosurgery in Europe was founded, which he headed for over 35 years. Professor O.A. Laponogov studied the features of the development and management of epilepsy, Parkinson's disease, torsion dystonia, and other movement disorders, introduced new technologies for the diagnosis and surgical treatment of these diseases.

Professor O.A. Laponogov left a rich and valuable legacy and forever went down into the history of the Neurosurgery Institute and Ukrainian neurosurgery as a pioneer and founder of a new direction — functional and stereotaxic neurosurgery.

Keywords: Oleg O. Laponogov

К 90-летию со дня рождения профессора Олега Александровича Лапоногова

Цымбалюк В.И.¹, Костюк К.Р.²

¹ Отдел восстановительной и функциональной нейрохирургии, Институт нейрохирургии им. акад. А.П. Ромоданова НАМН Украины, Киев, Украина

² Отделение функциональной нейрохирургии и нейромодуляции, Институт нейрохирургии им. акад. А.П. Ромоданова НАМН Украины, Киев, Украина

Поступила в редакцию 16.09.2020
Принята к публикации 15.10.2020

Адрес для переписки:

Костюк Константин Романович,
Отделение функциональной
нейрохирургии и нейромодуляции,
Институт нейрохирургии им. акад.
А.П. Ромоданова, ул. Платона
Майбороды, 32, Киев, 04050,
Украина, e-mail: kostiuk.neuro@
gmail.com

Статья посвящена основателю функциональной нейрохирургии в Украине – профессору О.А. Лапоногову, которому в сентябре 2020 года исполнилось бы 90 лет. После окончания с отличием Киевского медицинского института в 1954 году Олег Александрович начал работать в Киевском НИИ нейрохирургии. В конце 1950-х годов прошел стажировку по стереотаксической нейрохирургии в Институте нейрохирургии имени Н.Н. Бурденко в Москве под руководством профессора Э.И. Канделя. По возвращении в Киев внедрил стереотаксические операции при лечении болезни Паркинсона, тремора, торсионной дистонии, других двигательных расстройств, а также разработал концепцию хирургического лечения эпилепсии.

Вместе с инженером А.Н. Сикорским создал стереотаксический аппарат, который сочетал преимущества общепризнанных в то время зарубежных стереотаксических систем. За разработку этого прибора получил Золотую медаль на Международной выставке техники в Лейпциге в 1972 году.

Благодаря энтузиазму Олега Александровича в 1974 году в Киевском НИИ нейрохирургии было создано одно из первых в Европе отделений функциональной нейрохирургии, которое он возглавлял в течение 35 лет. Профессор О.А. Лапоногов изучал особенности развития и течения эпилепсии, болезни Паркинсона, торсионной дистонии и других двигательных расстройств, внедрял новые технологии диагностики и хирургического лечения этих заболеваний.

Профессор О.А. Лапоногов оставил богатое и ценное наследство и вошел в историю Института нейрохирургии и украинской нейрохирургии как пионер и основатель нового направления – функциональной и стереотаксической нейрохирургии.

Ключевые слова: Лапоногов Олег Александрович

15 вересня 2020 року виповнилося би 90 років від дня народження видатного українського нейрохірурга, засновника функціональної та стереотаксичної нейрохірургії в Україні, вчителя багатьох нейрохірургів, доктора медичних наук, професора О.О. Лапоногова.

Олег Александрович прожив яскраве життя. Його життєвий шлях нерозривно зв'язаний з Інститутом нейрохірургії, в якому він пропрацював понад 55 років. Народився у Києві в сім'ї службовців. Батько Олександр Миколайович – професор, доктор економічних наук, завідувач кафедри економічної географії Київського університету імені Тараса Шевченка, мати Іраїда Анатолівна викладала німецьку мову в Київському політехнічному інституті. У 1948 році Олег Александрович закінчив середню школу зі срібною медаллю і вступив до Київського медичного інституту, який закінчив з відзнакою у 1954 році. Того ж року О.О. Лапоногов почав працювати в заснованому НДІ нейрохірургії в Києві. Олег Александрович одразу активно включився в наукову і лікувальну роботу Інституту. Вже в 1959 році він захистив кандидатську дисертацію на тему "Арахноїдити задньої черепної ями та їх нейрохірургічне лікування" і йому було присвоєно звання старшого наукового співробітника.

У другій половині ХХ ст. у світі активно розвився новий напрям нейрохірургії – стереотаксична нейрохірургія, суть якої полягала у проведенні хірургічних втручань з метою корекції порушених функцій нервової системи. У 1947 році американські нейрохірурги Е.А. Spiegel та Н.Т. Wycis виконали

першу в світі стереотаксичну паллідотомію пацієнту з хворобою Геттингтона, а в 1954 році була опублікована праця нейрохірургів із Фрайбурга R. Hassler та T. Riechert, в якій вперше були представлені результати стереотаксичної вентролатеральної таламотомії при лікуванні хвороби Паркінсона. Київський науково-дослідний інститут нейрохірургії завжди намагався перейняти і впровадити сучасні технології. Історія функціональної нейрохірургії в Україні розпочалась у 1959 році, коли засновник і директор Інституту

нейрохірургії професор Олександр Іванович Арутюнов виконав першу в Україні стереотаксичну операцію дитині, хворій на торсійну дистонію. Професор Арутюнов запропонував Олегу Олександровичу опанувати стереотаксичні хірургічні втручання та впровадити їх в Україні. О.О. Лапоногов пройшов стажування під керівництвом всесвітньо відомого нейрохірурга, засновника функціональної нейрохірургії в СРСР професора Е.І. Канделя в Інституті нейрохірургії імені М.Н. Бурденка в Москві. Досконале знання німецької мови допомогло Олегу Олександровичу ознайомитися зі світовими досягненнями стереотаксичної нейрохірургії. Завдяки його ентузіазму вдалося швидко впровадити стереотаксичні операції в Київському НДІ нейрохірургії. В 1965 році в журналі "Вопросы нейрохирургии" О.І. Арутюнов та О.О. Лапоногов представили результати 124 стереотаксичних операцій при лікуванні екстрапірамідних гіперкінезів.

Олег Олександрович почав активно розробляти та впроваджувати методи стереотаксичних хірургічних втручань при різноманітних ушкодженнях нервової системи. Перші хірургічні втручання були виконані на стереотаксичному апараті з кулачковим кріпленням, створеному на основі стереотаксичного апарата Fairman, пізніше використовували апарат Riechert-Mundinger. Прагнення до поліпшення ефективності та безпечності стереотаксичних втручань спонукало О.О. Лапоногова до вдосконалення стереотаксичних технологій, які отримали міжнародне визнання. Під його керівництвом разом зі співробітниками Інституту фізики АН України було розроблено і впроваджено в клінічну практику прилад (кріотом), призначений для заморожування глибоких структур головного мозку. За цей прилад у 1972 році професор Лапоногов отримав Золоту медаль на Міжнародній виставці техніки у Лейпцизі. Олег Олександрович постійно перебував у творчому пошуку, генерував нові ідеї, вдосконалював хірургічні втручання та обладнання, на якому проводив операції. Разом з інженером А.Н. Сікорським розробив власний стереотаксичний апарат, який поєднав переваги загальноновизнаних на той час іноземних стереотаксичних систем. Вітчизняна стереотаксична рамка підвищила ефективність та безпечність хірургічних втручань, мала високу точність і забезпечувала нерухому фіксацію голови, що було надзвичайно важливим для рентгенологічного контролю правильного положення кріотому в мішені деструкції. Стереотаксичний апарат Сікорського-Лапоногова успішно використовували протягом декількох десятиріч як у Київському НДІ нейрохірургії, так і в нейрохірургічних відділеннях Харкова, Дніпропетровська, Одеси.

У 1969 році Олег Олександрович захистив докторську дисертацію на тему "Лікування екстрапірамідних гіперкінезів стереотаксичними операціями". В дисертаційній роботі проаналізовані результати 239 стереотаксичних хірургічних втручань, які були виконані 176 хворим з різними екстрапірамідними гіперкінезами (хворобою Паркінсона, есенційним тремором, атетозними, торсійно-дистонічними та хореотичними гіперкінезами). Наукові висновки та практичні рекомендації, викладені у дисертації, зумовили подальший розвиток нейрохірургічного лікування екстрапірамідних гіперкінезів.

О.О. Лапоногов стояв у витоків хірургічного лікування епілепсії. Він впровадив операції стереотаксичної кріодеструкції медіобазальних відділів скроневі частки і разом з одним із засновників стереотаксичної нейрохірургії – японським професором Н. Narabayashi Київський інститут нейрохірургії мав найбільший досвід у світі проведення таких операцій. Під керівництвом професора О.О. Лапоногова проведено вивчення психічних розладів у хворих з тяжкими формами епілепсії та впроваджено різні стереотаксичні операції з метою усунення цих порушень. У 1969 році було розпочато з Варшавською медичною академією спільну розробку проблеми диференційованого хірургічного лікування епілепсії. Вивчалися результати різних хірургічних втручань, зокрема резекційних. Результати спільної роботи були викладені у методичній рекомендації "Хірургічне лікування вогнищевої епілепсії" (1972).

Професор О.О. Лапоногов також ініціював впровадження резекційних та новаторських нейростимуляційних методів лікування епілепсії. Задовго до загального визнання він передбачив великий потенціал та перспективу методу нейростимуляції у лікуванні різних захворювань нервової системи. Вже на початку 1970 року в Інституті нейрохірургії використовували внутрішньомозкові електроди для хронічної стимуляції мозку з метою лікування епілепсії. У 1971 році на Першому з'їзді нейрохірургів СРСР українські нейрохірурги доповіли про результати використання імплантованих внутрішньомозкових електродів при лікуванні епілепсії. Майже через 40 років метод нейростимуляції набув визнання у світі та став широко використовуватися в нейрохірургічній практиці.

Протягом багатьох років О.О. Лапоногов вивчав особливості розвитку і перебігу епілепсії, хвороби Паркінсона, торсійної дистонії та інших рухових розладів, впровадив нові технології діагностики та хірургічного лікування цих захворювань. Під його керівництвом були розроблені та впроваджені хірургічні втручання з метою корекції деяких психічних розладів, *фармакорезистентного* болю. Особливої актуальності це набувало при лікуванні хворих на епілепсію, яка супроводжувалася різноманітними психоемоційними розладами, зокрема агресією, нав'язливими станами, некерованою поведінкою, депресією тощо. В очолюваному О.О. Лапоноговим відділенні проведено зіставлення клінічного перебігу та структурно-функціональних змін головного мозку у хворих на епілепсію з наявними психічними порушеннями для визначення найоптимальнішої хірургічної тактики. Тривалі дослідження надали можливість визначити чинники, які впливають на характер і ступінь вираженості психічних розладів у хворих на фармакорезистентну епілепсію. Вперше показано, що вираженість та характер психічних порушень є важливими критеріями при виборі виду хірургічного лікування, а його ефективність взаємозв'язана з вираженістю психічних розладів.

Із 1970 року О.О. Лапоногов був керівником наукового напрямку "функціональна нейрохірургія" і за дорученням академіка А.П. Ромоданова – куратором стереотаксичного напрямку в Україні. Детальне вивчення теоретичних основ і практичних

досягнень та власного досвіду спонукало Олега Александровича ініціювати створення відділення функціональної нейрохірургії в Київському інституті нейрохірургії за підтримки директора інституту академіка А.П. Ромоданова. Відділення було відкрито у 1974 році. Це був перший нейрохірургічний заклад такого типу в Європі, який О.О. Лапоногов очолював понад 37 років.

Поряд з клінічною та науковою діяльністю Олег Александрович створив і сформував школу нейрохірургів, які опанували методику виконання різноманітних стеротаксичних нейрохірургічних втручань. Під його керівництвом виконано одну докторську та дев'ять кандидатських дисертацій. У 1977 році Олегу Александровичу присвоєно звання професора. О.О. Лапоногов був автором та співавтором понад 300 наукових праць, 3 монографій, 12 винаходів, 48 раціоналізаторських пропозицій. Він був членом редакційної ради "Українського нейрохірургічного журналу", Української асоціації нейрохірургів, Європейської асоціації нейрохірургів, Всесвітньої Федерації нейрохірургів, Міжнародної протиепілептичної ліги.

Професор Лапоногов користувався авторитетом у багатьох фахівців у СРСР та європейських країнах. Результати роботи відділення оприлюднено на міжнародних медичних форумах і конгресах. У 1977 році Олегу Александровичу було присвоєно звання професора. Держава високо оцінила його наукові та практичні здобутки. У 1977 році присуджено Державну премію України, у 1996 році присвоєно почесні звання "Заслужений діяч науки і техніки України", "Заслужений винахідник Радянського Союзу", нагороджено багатьма відомчими почесними грамотами та дипломами.

Олег Александрович дуже дорожив своєю родиною. Цінував і любив дружину Людмилу

Володимирівну, пишався донькою Наташою, яка продовжила медичну династію.

Нині засноване професором О.О. Лапоноговим відділення функціональної нейрохірургії посідає провідне місце в Україні з хірургічного лікування епілепсії, хвороби Паркінсона, різних форм дистонії, інших розладів руху, а також нестерпного болю та деяких видів психічних розладів. У відділенні виконують найскладніші операції хворим на епілепсію, зокрема мультилобарні резекції, калозотомію, функціональну гемісферотомію, стереотаксичні радіочастотні деструкції та інші хірургічні втручання. В 2012 році вперше в Україні проведено імплантацію внутрішньомозкових електродів для глибинної стимуляції мозку з метою лікування хвороби Паркінсона, торсійної дистонії, дитячого церебрального паралічу. Таким чином в Україні розпочато нову еру функціональної нейрохірургії. Протягом останнього десятиріччя у відділенні впроваджено унікальні високотехнологічні операції, які виконують у небагатьох нейрохірургічних закладах у світі. Результати роботи відділення представлені на багатьох міжнародних нейрохірургічних та неврологічних форумах, а співробітники відділення користуються заслуженим авторитетом серед колег як в Україні, так і за кордоном. Відділення бере активну участь у міжнародному співробітництві. Фахівці відділення є членами багатьох міжнародних нейрохірургічних асоціацій і товариств.

Професор О.О. Лапоногов залишив багатий та цінний спадок і ввійшов в історію Інституту нейрохірургії та української нейрохірургії яка піонер і засновник нового напрямку – функціональної та стереотаксичної нейрохірургії. В нашій пам'яті Олег Александрович назавжди залишиться доброю, порядною, інтелігентною, ерудованою людиною, висококваліфікованим нейрохірургом та добрим наставником.